

KONCEPCIJA I EVALUACIJA KVALITETA U VISOKOM OBRAZOVANJU

CONCEPTION AND EVALUATION OF THE QUALITY IN HIGHER EDUCATION

**Dr Rabija Somun-Kapetanović, vanredni profesor
Ekonomski fakultet
Trg Oslobođenja 1, 71 000 Sarajevo**

Ključne riječi: kvalitet, evaluacija, visoko obrazovanje

REZIME

Za osiguranje kvaliteta u evropskom prostoru visokog obrazovanja potrebno je primjeniti zajedničke kriterije i metodologiju za njegovu evaluaciju. U ovom radu su prezentirane neke koncepcije kvaliteta kao i indikatori koji se mogu primjeniti za mjerenje i kontrolu kvaliteta. Prezentirani indikatori omogućuju komparaciju visokog obrazovanja i harmonizaciju procesa i metodologija za osiguranje kvaliteta u evropskom prostoru visokog obrazovanja.

Key words: quality, evaluation, higher education

ABSTRACT

In order to ensure the quality in the European higher education, it is necessary to apply common criteria and methodology for its evaluation. Some concepts of quality are presented in this paper, as well as some indicators that can be applied for the assessment and evaluation of the quality. The already mentioned indicators are enabling the comparison of high education and the harmonization of that process and methodology for ensuring proper quality in the European higher education.

1. UVOD

Evropska dimenzija visokog obrazovanja i saradnja u osiguranju kvaliteta su dva od šest glavnih ciljeva Bolonjske deklaracije. Kvalitet visokog obrazovanja se postavlja u centar aktivnosti u procesu kreiranja evropskog prostora visokog obrazovanja. Neophodno je osigurati razvoj i poboljšanje kvaliteta na institucionalnom, državnom, evropskom i internacionalnom nivou razvijajući zajedničke kriterije i metodologiju za njegovu evaluaciju i praćenje. U ovom radu ćemo analizirati osnovne elemente politike osiguranja kvaliteta, uporedive indikatore kvaliteta kao i metodologiju i procese praćenja, osiguranja, unapređenja i harmonizacije kvaliteta visokog obrazovanja u evropskom prostoru visokog obrazovanja.

2. KONCEPTUALNI PRISTUP KVALITETU

Preporuka n° 561/98 Savjeta Evrope od 24 septembra 1998.g. se odnosi na evropsku saradnju koja bi garantovala kvalitet visokog obrazovanja i predlaže kreiranje sistema transparentne evaluacije i osiguranja kvaliteta visokog obrazovanja. Cilj je obezbijediti i poboljšati kvalitet

visokog obrazovanja uzimajući u obzir nacionalne uslove, evropsku dimenziju i svjetske zahtjeve. Sistem evaluacije i osiguranje kvaliteta treba biti baziran na slijedećim principima:

1. Autonomija i nezavisnost ustanova zaduženih za evaluaciju i osiguranje kvaliteta.
2. Usklađivanje procesa evaluacije sa koncepcijom evaluacije kvaliteta koju visokoškolske institucije već posjeduju.
3. Istovremena interna i eksterna evaluacija kvaliteta i učešće svih zainteresovanih u procesu evaluacije (nastavnici i saradnici, administracija, studenti, bivši studenti, profesionalne asocijacije, partneri iz okruženja, strani eksperti). Autoevaluacija je prva etapa u cijelom procesu evaluacije koja treba omogućiti mobilizaciju svih aktera da bi se obezbijedio progres i poboljšanje kvaliteta. Eksterna evaluacija od strane eksperata izvan univerziteta je slijedeći korak u procesu evaluacije. Politike evaluacije moraju obezbijediti i zaštititi različitost nastavnih programa, procesa, usmjerenja i istraživanja na evropskim univerzitetima. Objavljivanje rezultata evaluacije doprinosi transparentnosti i kredibiliteti.
4. Procedure certifikacije i akreditacije.

Potrebno je na evropskom nivou razraditi i primjenjivati zajedničke kriterije i metodologiju osiguranja kvaliteta, na kojim se insistira u Berlinskoj deklaraciji od novembra 2003.g., u cilju uporedivosti i harmonizacije kvaliteta visokog obrazovanja na evropskom nivou. Na Berlinskoj konferenciji ministri visokog obrazovanja 33 evropske zemlje su se složili da osiguranje kvaliteta na nacionalnom nivou treba da sadrži definiciju odgovornosti organizama i institucija koji su uključeni u proces osiguranja kvaliteta.

Korištenje indikatora na evropskom nivou bi omogućilo komparativne analize koje bi dovele do poboljšanja performansi i konkurentnosti evropskih univerziteta. U skladu sa odlukama instanci Evropske unije primjena procedura evaluacije i uporedivih indikatora bi omogućila visok stepen homogenosti u kvalitetu programa i postala baza za povećanu mobilnost studenata. Konstrukcija, kompletiranje i aplikacija objektivnih indikatora i sistema evaluacije omogućile univerzitetima da formiraju racionalne stavove za zaštitu javnom sektora visokog obrazovanja kao i promociju ovog sektora koji ima centralnu ulogu u društvu u periodu globalizacije ekonomije znanja.

Ciljevi Bolonjske deklaracije bi se mogli sažeti u tri ključne riječi: transparentnost, mobilnost i kvalitet. U pogledu kvaliteta cilj je razviti evropsku kooperaciju u evaluaciji kvaliteta u cilju izrade kriterija i uporedive metodologije. Ovaj cilj je generalan i potrebno je istaći teškoće koje su prisutne u nalaženju ravnoteže između institucionalnih i državnih evaluacija kvaliteta visokog obrazovanja i zahtjeva za koordinacijom na evropskom nivou. Zbog toga je jedan od značajnih zadataka harmonizacija nacionalnih politika u pogledu osiguranja kvaliteta kako bi se omogućile komparacije unutar evropskog prostora visokog obrazovanja i povećala konkurentnost evropskih univerziteta.

Postoji više koncepcija kvaliteta. Sjeverno američka koncepcija polazi od satisfakcije studenata i koristi je kao najznačajniji kriterij za evaluaciju kvaliteta nastavnika. Prema drugoj koncepciji, koja je generalnija i objektivnija, kvalitet nastave može biti evaluiran ukrštanjem mišljenja i ocjena većeg broja aktera nastavnog procesa. Klasična koncepcija kvaliteta podrazumijeva primjenu normi ISO/IWA 2 Sistem menadžmenta kvaliteta u obrazovanju. Navodimo i koncepciju prema kojoj se kvalitet nastavnog procesa posmatra kao rezultat "ko-produkcije" između nastavnika i studenata. Za primjenu svake od ovih koncepcija ili njihove kombinacije potrebno je kompletirati bazu podataka primjenom odgovarajuće metodologije.

3. ELEMENTI POLITIKE OSIGURANJA KVALITETA

Da bi se osigurao kvalitet visokog obrazovanja neophodno je definisati osnovne elemente politike i strategije u području osiguranja kvaliteta. Prema stavovima teoretičara obrazovnog

sistema [1] potrebno je definisati pet osnovnih elemenata politike i strategije osiguranja kvaliteta. To su:

1. Definisanje ciljeva osiguranja kvaliteta. Ciljevi se mogu se definisati tako da rezultati procedure osiguranja kvaliteta imaju posljedice na institucije visokog obrazovanja koje su evaluirane. Drugi pristup definisanju ciljeva je stav da je politika osiguranja kvaliteta najbolji način za progresivno poboljšanje nastavnog procesa i upravljanja institucijama visokog obrazovanja i da rezultati evaluacije ne treba da imaju nepovoljne posljedice na evaluirane institucije visokog obrazovanja.
2. Definisanje oblika kontrole u oblasti osiguranja kvaliteta. Potrebno je odrediti način na koji će kompetencije i odgovornosti biti raspoređene u proceduri osiguranja kvaliteta. Oblici i vrste kontrole bi trebali da odražavaju odnose koji postoje između institucija visokog obrazovanja, političkog okruženja i ostalih zainteresovanih socijalnih i ekonomskih aktera iz okruženja.
3. Treći element se odnosi na aktivnosti koje će biti obuhvaćene procesom osiguranja kvaliteta. Nivoi obuhvatnosti mogu biti različiti u zavisnosti od postavljenih ciljeva. Najčešće se uključuju tri područja aktivnosti: istraživanje, nastava i organizacija institucija visokog obrazovanja.
4. Pitanje tipa procedure koji će se primjenjivati i razvijati da bi se osigurao kvalitet je vezano za proces evaluacije. Evaluacija programa institucija bi trebala uključiti modalitete interne evaluacije i kontrole kvaliteta, eksterne evaluacije, učešće studenata i publikovanje rezultata. Mogu se primijeniti i sistem akreditacije, certifikacije ili procedure koje se mogu porediti sa dvije prethodne.
5. Definisanje korisnika informacija dobijenih procesom evaluacije. To mogu biti korisnici na internom, institucionalnom, regionalnom, državnom ili evropskom nivou. Evropska unija doprinosi razvoju kvaliteta visokog obrazovanja podržavajući kooperaciju zemalja članica i njihove akcije potpuno respektujući odgovornost zemalja članica u pogledu sadržaja nastavnih programa i organizacije obrazovnog sistema kao i njihovu kulturnu i jezičku različitost.

4. INDIKATORI KVALITETA OBRAZOVANJA

Statistički indikatori obrazovanja i kvaliteta obrazovanja su jedan od najznačajnijih pokazatelja sistema obrazovanja. Konceptualni modeli razvijeni zadnjih dvadesetak godina kombinuju indikatore resursa, procesa, proizvoda, efektivna i rezultata obrazovnog sistema. Indikatori i procedure treba da respektuju određeni broj baznih principa visokog obrazovanja u Evropi. To su kulturna raznolikost i primjena normi koje će respektovati državne kontekste i logiku, a koji će rezultirati u harmonizaciji u Evropskom prostoru visokog obrazovanja. Indikatori moraju uključiti i dvije osnovne funkcije univerziteta, a to su nastavne i istraživačke aktivnosti.

Autonomija, nezavisnost i akademske slobode univerziteta izražene u Magna Charta Universitatum od 1988.g. i reafirmisane u zaključcima Svjetske konferencije o visokom obrazovanju u organizaciji UNESCO-a 1998.g. i tekstu Bolonjske deklaracije iz 1999.g. čine bazu sistema evaluacije. Evaluacija kvaliteta nastavnog procesa i istraživanja treba da postane sastavni dio aktivnosti svakog univerziteta kao i državnih i internacionalnih sistema osiguranja kvaliteta koji se zasnivaju na verifikaciji kvaliteta i procesu evaluacije koju primjenjuju univerziteti.

4.1. Indikatori UNESCO

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation) je 2001.g. objavio studiju o indikatorima performantnosti visokog obrazovanja [2]. U studiji je prihvaćena i primjenjena podjela indikatora na tri kategorije:

1. Jednostavni indikatori koji su izraženi u obliku apsolutnih veličina i cilj im je da objektivno opišu proces ili situaciju.

2. Indikatori performantnosti se izražavaju u odnosu na neku referentnu vrijednost i to su relativni pokazatelji. Ova grupa indikatora ima za cilj da pruži informaciju o performantnosti sektora obrazovanja, omogućujući komparaciju pojedinih institucija i da poveća odgovornost institucija za osiguranje i razvoj kvaliteta visokog obrazovanja.
3. Treća kategorija su generalni indikatori koji i ne predstavljaju indikatore u striktnom smislu. Ovi indikatori često izražavaju mišljenja, rezultate anketa ili opšte podatke.

Cilj studije je bio da ponudi okvir za analizu i upute za prikupljanje statističkih podataka koji bi olakšali formulaciju i praćenje politika visokog obrazovanja. Zavisno od definisanih ciljeva prezentirane su aktivnosti i indikatori koje je potrebno primijeniti kao i preporuke za prikupljanje podataka. Predloženi indikatori mogu biti korišteni kako na nivou institucija visokog obrazovanja tako i na nivou država. Ovi indikatori mogu biti korišteni i za internacionalna poređenja.

4.2. Indicators OECD

OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) godišnje objavljuje indikatore o aktivnostima u obrazovanju, visokom obrazovanju i istraživanju u zemljama članicama u publikaciji «Education at a Glance» [3]. Ovi indikatori se odnose na kompletan sistem obrazovanja zemalja članica i imaju za cilj da kvantificiraju četiri velika područja sektora obrazovanja:

1. Output obrazovnih institucija i uticaj učenja
U ovom dijelu su prezentovani brojni pokazatelji koji se odnose na karakteristike osoba koje se obrazuju ili koje su završile osnovno, srednje ili visoko obrazovanje.
2. Finansijski i ljudski resursi u obrazovanju
Za ovo područje prezentirano je šest indikatora koji se odnose na resurse investirane u obrazovanju.
3. Pristup obrazovanju, učešće i napredovanje u obrazovanju
Prezentovano je pet indikatora koji se odnose na dostupnost obrazovanja na nivou stručnih i srednjih škola, kao i status mlade populacije sa niskim nivoom obrazovanja.
4. Organizacija škola i pedagoško okruženje
Osam pokazatelja je prezentirano za ovo područje obrazovne djelatnosti

Za visoko obrazovanje se publikuju agregatni indikatori koji se koriste za globalna poređenja između država. Neophodno je istaći da komparacije treba vršiti oprezno s obzirom na razliku u nacionalnim strukturama, lokalnim organizacijama i finansiranju visokog obrazovanja u različitim zemljama. Za mjerenje pristupa visokom obrazovanju i kvaliteta istog postoje sistemi indikatora prilagođeni i primjenjeni za prikupljanje podataka i sistematsku analizu podataka u svrhu donošenja odluka.

4.3. Tipovi indikatora performansi

U cilju poboljšanja komparabilnosti indikatora kvaliteta Evropska Univerzitetska Asocijacija objavila je studiju [4] u kojoj su prezentirane tipologija indikatora i procedure evaluacije u osiguranju kvaliteta. Konstrukcija i analiza indikatora za mjerenje, evaluaciju i komparaciju kvaliteta visokog obrazovanja na evropskom nivou i unutar grupe ELU (Europe Latine Universitaire) ukazuje na potencijale i ograničenja u harmonizaciji visokog obrazovanja.

Analiziraćemo i prezentovati indikatore predložene u ovoj studiji. Indikatori su podijeljeni u pet grupa i to :

1. Kvalitet primljenih kandidata
2. Performanse studenata
3. Kvalitet istraživanja,
4. Indikatori resursa nastavnog procesa i istraživanja
5. Indikatori rukovođenja i upravljanja.

Za svaku od pet navedenih grupa indikatora predloženi su pojedinačni indikatori kako bi se dobio pregled svih aktivnosti čiji kvalitet bi trebalo mjeriti, kontrolisati i poboljšavati.

U slijedećoj tabeli dajemo pregled određenog broja indikatora koji su prezentirani u navedenoj studiji [4] i preporučeni kao zajednički i uporedivi indikatori za grupu Europe Latine Universitaire (Belgija, Francuska, Italija, Luxemburg, Portugal, Španija i Švajcarska) kao i za ostale evropske univerzitete.

Smatramo da bi u tabeli prezentirani indikatori mogli biti korišteni i na našim univerzitetima na institucionalnom nivou kao i za komparacije na evropskom nivou. Među indikatorima rukovođenja i upravljanja je indikator kvaliteta nastavnika i proces evaluacije. Mišljenja smo da bi ovom globalnom indikatoru zajedno sa indikatorom kvaliteta istraživanja trebalo dati primarnu ulogu i konstruisati veći broj uporedivih indikatora kako bi se evaluirao i osiguravao kvalitet aktivnosti vezanih za nastavni proces i time doprinijelo povećanju kvaliteta i uporedivosti i harmonizaciji metoda osiguranja kvaliteta u evropskom prostoru visokog obrazovanja.

Tabela 1. Indikatori kvaliteta visokog obrazovanja.

Kvalitet primljenih kandidata	Ocjene iz srednje škole i na prijemnim ispitima Socijalno porijeklo studenata Stopa primljenih (odnos između broj upisanih i broja kandidata koji su konkurisali)
Performanse studenata	Procenat studenata koji su uspješno završili prvu godinu studija Procenat diplomiranih Prosječno trajanje studija Procenat zaposlenosti po dobijanju diplome
Kvalitet istraživanja	<i>Nivo aktivnosti istraživanja</i> Procenat profesora aktivnih u istraživanju Broj studenata upisanih na doktorat po profesoru Fond za istraživanje po profesoru Broj istraživača u punom radnom vremenu Broj istraživačkih projekata po profesoru <i>Produktivnost aktivnosti istraživanja</i> Broj doktoranata po profesoru Broj publikacija po profesoru Broj citiranosti po profesoru Broj patenata po profesoru Nagrade
Indikatori resursa nastavnog procesa i istraživanja	Broj studenata po profesoru Broj studenata po saradniku Broj tehničkog i administrativnog osoblja po profesoru Budžet po studentu Fizički resursi (infrastruktura) po studentu
Indikatori rukovođenja i upravljanja	Izvori finansiranja Mehanizmi institucionalnog planiranja Mehanizmi razvoja interdisciplinarnih programa Kapacitet adaptacije fakulteta i univerziteta Kvalitet nastavnika i politika evaluacije Otvorenost univerziteta prema regiji i prema svijetu.

4.4. Metodološki problemi konstrukcije indikatora i ograničenja u njihovoj primjeni

Definicija i primjena indikatora performansi visokog obrazovanja su povezane sa brojnim teškoćama bez obzira na nivo analize: institucionalni, regionalni, nacionalni ili internacionalni nivo.

Prva poteškoća je vezana za raspoloživost, reprezentativnost i pouzdanost bazičnih statističkih podataka. Prikupljanje podataka se može organizovati na nivou institucija visokog obrazovanja. Potrebno je primijeniti odgovarajuće metode prikupljanja i provjere pouzdanosti podataka. Analiza na višem nivou je znatno komplikovanija zbog komparacije različitih organizacionalnih struktura koje se finansiraju na različite načine, koje imaju različite ciljeve, koje djeluju u različitim okruženjima itd. Dakle na različitim nivoima će se primjenjivati različiti indikatori i ti indikatori su globalniji na višem nivou analize.

Druga metodološka poteškoća se odnosi na nivo agregiranja podataka i njihovo značenje. Što su podaci više agregirani gubi se određeni broj značajnih informacija. Zbog toga treba biti vrlo oprezan u interpretaciji indikatora dobijenih na osnovu agregiranih podataka. Ne postoji jedan objektivni globalni indikator koji bi mjerio aktivnost univerziteta i dodatnu vrijednost po studentu. U većini zemalja je praksa da se definiše niz indikatora koji se odnose na različite univerzitetske aktivnosti tako da se dobije kompletan pregled aktivnosti i kvaliteta njihove realizacije.

Treći problem se odnosi na različitost disciplina koje se izučavaju na univerzitetu. Nastava i istraživanja se ne mogu evaluirati na isti način za različite naučne discipline.

Četvrti problem je vezan za određene rizike u korištenju indikatora aktivnosti u cilju evaluacije i finansiranja univerziteta. Ako se indikatori primjenjuju na uniforman način na niz univerzitetskih institucija to podrazumjeva implicitnu hipotezu da sve te institucije imaju slične zadatke i ciljeve. Ukoliko to nije slučaj primjenja ovih indikatora nije opravdana i nosi u sebi veliki rizik od uniformizacije. Sve što se može mjeriti nije neophodno dobar indikator kvaliteta i sve što bi trebalo evaluirati nije mjerljivo na jednostavan način.

5. ZAKLJUČAK

Za osiguranje kvaliteta visokog obrazovanja, njegovo praćenje i poboljšavanje je potrebno primijenjivati zajedničke i uporedive indikatore i procedure. U radu su prezentovani i analizirani neki od tih indikatora kao i metodološka ograničenja njihove primjene. Primjena uporedivih indikatora i procedura ima za cilj harmonizaciju kvaliteta i jačanje konkurentnosti univerziteta u evropskom prostoru visokog obrazovanja.

6. REFERENCE

- [1] Perellon J.F.: Approche comparée de politiques d'assurance–qualité des systemes d'enseignement supérieur européens, L'éducation en débat: analyse comparée, Revue Académique électronique, Volume III-2004, str.67-68., Université de Lausanne, <http://www.hep-bejune.ch/fr/revueelectronique.asp>.
- [2] Fielden J., Abercromby K: Accountability and International Co-operation in the Renewal of Higher Education, UNESCO Higher Education indicators Study, Paris, 2001.
- [3] Education at a Glance-OECD Indicators 2003, OECD, 2003.
- [4] Tavenas F.: Assurance qualité: Référentiel partagé d'indicateurs et de procédures d'évaluation, European University Association, Bruxelles, 2004.